

Старозаветна ангелологија и демонологија

Предмет: Старозаветна теологија

доц. др Ненад Божовић

Београд, 05.05.2021.

Литература

- Преподобни Јустин Ћелијски, *Догматика Православне Цркве*, том 1, одељци: Постанак духовног света и О злим дусима.
- Р. Кубат, Свет духова Старог Завета, у: Траговима Писма, Каленић, Крагујевац 2012, 35-102.

Стварање духовног света

- Трипостасни Бог је своју творачку силу пројавио најпре у стварању духовног света: ни из чега створио је сва духовна бића
- Духовна бића су створена да буду извршиоци и весници воље Божје, а најчешће се називају анђели
- Јездра се обраћа Богу речима: „Ти си сам Господ једини, Ти си створио небо и небеса . под небесима и сву војску њихову, земљу и све што је на њој, мора и све што је у њима, и Ти оживљаваш све, и војска небеска Теби се клања.“ [Нем 9, 6]
- Символ вере потврђује постојање духовног света: „Верујем у једнога Бога Творца неба и земље, свега видљивога и невидљивога.“

Стварање духовног света

- Библија не наводи време стварања духовног света, али на основу реченога може се закључити да је духовни свет створен пре материјалног
- Јов 38, 7: анђели кличу од радости док Господ ствара звезде („Кад пјеваху заједно звијезде јутарње и сви синови Божји кликоваху“)
- Пост 3: кроз кушање змије које је кушање Сатане већ се види да је створен духовни свет и да се пад једног дела духовног света већ догодио
- светитељи Јован Златоуст, Григорије Богослов и Јован Дамаскин уче да је Бог створио анђеле пре материјалног, видљивог света. [Св. Ј. Златоуст, *Ad Stagyrum* I, 2; *In Genes. hom.* 22, 2; *Ad eos qui scandalizati sunt liber*, с 7; св. Григорије Богослов, *Orat.* 38, 9; 45, 5; св. Ј. Дамаскин, *De fid.* II, 3.]

Појам анђео и њихова служба

- Назив анђео од грч. ἀγγελος, јеврејски *malak*, име је не природе него службе, и значи: гласник, весник;
- Анђели живе на небу и имају задатак да славе Бога и служе Његовој божанској вољи
- Они су посредници и преноситељи светости и светлости Божје
- Анђели су *преносиоци* божанских порука и *посредници* између Бога и људи

Помињање анђела у Старом Завету

- Херувим са пламеним мачем (Пост 3)
- Анђели изводе Лота из Содома (Пост 19)
- Анђели на Јаковљевим лествама (Пост 28)
- Овим се анђели јасно разликују од Бога и од људи као нека међубића, нижа од Бога а виша од човека.
- Анђели су самостална бића, слободне личности, које имају свој посебни начин постојања и живота.

Помињање анђела у Старом Завету

- У Светом Откривењу налази се читав низ сведочанстава о јављањима анђела као стварних, личних бића, која посредују између Бога и људи.
- Анђео Господњи узима животе египатских првенаца; анђео сатире асирску војску у опсади Јерусалима,
- Анђео Господњи јавља се Агари, Мојсију, Исусу Навину, јавља се Самсоновим родитељима
- Анђео Рафаило прати Товију на путу и показује му начин како да свеже демона Асмодеја (представља му се као човек Азарија)

Помињање анђела у Старом Завету

- пророк Исаија види шестокрилне серафиме где окружују престо Господа Саваота славећи Га, од којих један слеће к њему и жаром се дотиче уста његових говорећи му: Ево, ово се дотаче уста твојих, и безакоње твоје узе се, и грех твој очисти се;
- пророк Језекиљ види многооке херувиме, који видовито прате сва догађања у васељени;
- пророку Данилу се неколико пута јавља арханђео Гаврил и открива му будућу судбину његовог народа;

Човек као „анђео“ (весник)

- на неким местима реч „анђео“ употребљава се у преносном смислу и означава људе које је Бог бирао за веснике своје воље у свету - Мал 2, 7: „Јер усне свештеникове треба да чувају знање и закон да се тражи из његовијех уста, јер је анђео Господа над војскама.“ и Мт 11, 10 где се Свети Јован сматра за анђела: „Ево ја шаљем анђела свога пред тобом...“)
- Ово изједначавање анђела и људи по називу потекло је због исте службе коју анђели и Божји изабраници врше међу људима, али било би погрешно на том основу изједначавати анђеле и људе по природи и бићу, јер Свето Писмо, у већини случајева и у главном, под именом анђела разуме бића своје врсте, која се разликују и од Бога и од људи својом посебном природом и постојањем, својом самосталном личношћу и својствима.

Природа анђелска

- Природа анђела је бестелесна, духовна, јер су они духови (τὰ πνεύματα).
- Блажени Августин: „Желиш да знаш, пита блажени Августин, име природе анђелове? Ево њега: дух. Желиш да знаш његову дужност? Ево ње: анђео. По бићу своме он је дух, а по дужности анђео“ [Serm. 1 in Psalm 103. n. 15]
- Као духови анђели су невидљиви, разумни, слободни, бесмртни, бестрасни, али природа анђела не може изразити категоријама људске мисли и речи, те у ствари „само Творац зна облик и дефиницију (το εἶδος καὶ τὸν ὄρον) анђелске суштине“.
- Пошто су анђели савршеније природе од људске, то ми не можемо са тачношћу (μετὰ ἀκριβείας) знати шта су они по природи.
- О духовности природе анђела Свето Откривење говори и на посредан начин називајући их невидљивима (τὰ ἀόρατα), [54] тј. недосежнима за наша чула.

Природа ангелска

- По учењу Отаца анђели када се и по вољи Божјој јављају достојним људима, јављају се не онакви какви су по себи у својој невидљивој суштини, него у неком преображеном облику (ἐν μετασχηματισμῶ), у каквом би их људи могли видети. [Св. Ј. Дамаскин, De fid. II, 3; col. 869 A; св. Ј. Златоуст, In Genes. hom.22, 2]
- Ма да су анђели духовна створења, ипак се њихова духовност мора разликовати од духовности бића Божјег, јер је духовност Божја апсолутна, бескрајна, безгранична, а анђелска је релативна, коначна, ограничена.
- свети Јован Дамаскин: „Анђео је биће разумно, слободно, бестелесно (ἀσώματος)... Бестелесним и невештаственим (ἀύλος) назива се у сравњењу са нама, јер у сравњењу са Богом, јединим несравњивим, све изгледа грубо и вештаствено (παχύ τε και ὕλικον); једино је Божанство истински невештаствено и бестелесно“. De fid. II, 3; col. 865 B. 868 A]

Природа ангелска

- Иако су анђели бестелесни, духовни, ипак су ограничени у просторном погледу, јер свудаприсутност припада једино Богу. На такву ограниченост и несвудаприсутност анђелску указује Свето Откривење када изображава анђеле како силазе с неба на земљу или узлазе са земље на небо [Постање 28 – Јаковљева лествица] што показује да они не могу истовремено бити и на небу и на земљи.
- Свети Јован Дамаскин: пошто су они умови ($\nu\acute{o}\epsilon\varsigma$), то се налазе у местима мисленим ($\acute{\epsilon}\nu \nu\omicron\eta\tau\omicron\iota\varsigma \tau\acute{o}\lambda\omicron\iota\varsigma$), и нису ограничени на телесан начин ($\omicron\upsilon \sigma\omega\mu\alpha\tau\iota\omega\varsigma \pi\epsilon\pi\iota\gamma\gamma\alpha\phi\acute{o}\mu\epsilon\nu\omicron\iota$). Они не узимају на себе облик на телесан начин ($\sigma\omega\mu\alpha\tau\iota\omega\varsigma$), нити се простиру у три димензије, него духовно ($\nu\omicron\eta\tau\omega\varsigma$) присуствују и дејствују тамо где им је наређено, при чему их ништа не може спречити: ни зидови, ни врата, ни катанци, ни печати. [Св. Ј. Дамаскин. De fid. II, 3; col. 860 AB.]

Природа ангелска

- анђели су бесмртни, тј. не могу умрети, али им та бесмртност припада не по природи, већ по дару и благодати Божјој, јер све што има почетак по природи мора имати и крај.
- Анђели су савршенији од људи и по природи, и по уму, и по вољи, и по моћи, и по сили.

Ангелска хијерархија

- Ангелски свет је по броју неизбројив
- Пророк Данило говори о хиљадама хиљада анђела; ап. Јован у Откривењу види анђеле чији је број неисказано велики; сам Спаситељ говори о легионима анђела; Еванђелист Лука говори о мноштву небеских анђела који славослове новорођеног Богомладенца;
- апостол Павле вели да се верни сједињују кроз Цркву са безброј анђела (μυριάσιν αγγέλων); други долазак Господа Христа на земљу биће праћен непрегледним мноштвом светих Анђела.

Ангелска хијерархија

- Анђели се разликују и деле међу собом по савршенству и чину
- Свети Дионисије Ареопагит: „О небеској јерархији“: ту се небеске Силе, с обзиром на савршенство природе и близине Тросунчаном Божанству, деле на три јерархије (ἱεραρχίαι), и свака јерархија на три лика (χόροι).
- Вишу јерархију (ἐπάρχαι) сачињавају: Серафими, Херувими, Престоли; средњу јерархију (μεσάρχειαι): Господства, Силе, Власти; нижу јерархију (ὕπαρχαι): Начела, Арханђели, Анђели.

Арханђели

- Први пут се арханђели помињу у Књизи Еноховој, 20, 1-8.
- српска реч арханђел долази од грчке ἀρχάγγελος што значи првоанђео
- Разликовали су се од других анђела по томе што су имали лично име; неки од њих, као на пример Уриил, понегде важе као кнежеви анђеоске војске (1Ен 20 1). На другим местима наступају као анђели звезда (2Ен 19 2), поготово када је реч о Уриилу кога 1Ен 82 7 доживљава као господара над звездама.
- Начелно се веровало да су узвишенији од анђела, што се види у 2Ен 19 3, где стоји: „Ово су арханђели, који су изнад анђела, и они уређују сав живот, небески и земаљски.“

Арханђели

- Њихов број у различитим списима осцилира, негде се говори о седам, шест или четири арханђела.
- У 1Ен 29 1 помињу се седам арханђела по именима: Уриил, Рафаил, Рагуил, Михаил, Сариил (или Сариквиил), Гавриил и Рамиил.
- Њима се касније придодају још двојица: Салатиил (према Језд 5, 16: „А друге ноћи дође к мени Салатаил, вођа народа) и Варахиил (3Енох).

Ангелска хијерархија – слика монархије

- Јахвеова небеска свита – концепт монархије пренесен на метафизички план
- Пророк Исаија 6, 1-3: „видјех Господа гдје сједи на пријестолу високу и издигнуту, и skut му испуњаваше цркву. Серафими стајаху више њега, сваки их имаше шест крила: двјема заклањаше лице своје и двјема заклањаше ноге своје, а двјема леђаше. И викаху један другоме говорећи: свет, свет, свет је Господ над војскама; пуна је сва земља славе његове.“
- Данило 7: Старцу дана који седи на престолу небеском „Ријека огњена излажаше и тецијаше испред њега, тисућа тисућа служаше му, и десет тисућа по десет тисућа стајаху пред њим; суд сједе, и књиге се отворише.“

Помињање злих духова у Старом Завету

- У књизи Јова износи се како се Анђели често јављају пред лицем Божјим, а са њима и ђаво, и подробно се описују све невоље којима ђаво, по допуштењу Божјем, куша праведнога Јова.
- Зли дух узнемирава Саула; ђаво напада на Давида и навраћа га на небогоугодно дело;
- ђаво је, у облику змије, посејао прво зло у овом свету које се разгранало кроз све душе свих потомака Адамових.

Помињање злих духова у СЗ

- пророчком виђењу Захаријином описује се првосвештеник Исус како стоји пред анђелом Господњим, а с десне стране његове ђаво као његов тужитељ.
- У књизи Товита говори се о демону који бежи од дима тамњаног.
- Премудри Соломон објављује да завишћу ђавола смрт уће у свет.

Демонологија – силе зла

- Свето Откривење показује и потврђује да постоје не само добри него и зли духови, и то као лична, самостална бића, која су се драговољно и неповратно утврдила и усавршила у злу.
- Свето Писмо тачним именима обележава карактер и делатност нечистих духова.
- Главни, врховни дух зла назива се у Светом Писму: 1. Сатана (јеврејски: satan = противник, обмањивач), 2. ђаво - διάβολος = клеветник, дволичан, 3. Велзевул, 4. Луцифер - Деница (ὁ Ἑωσφόρος = Lucifer)

Луцифер

- Иса 14, 12-16: „Како паде с неба, звезда јутарња, сине зорин? Како си на земљу оборен, владару варвара? Говорио си у срцу свом: Попећу се на небеса, изнад звезда Божјих подићи ћу себи престо, сешћу на гору сабрања, на крајњем северу. Уздићи ћу се изнад облака, изједначићу се са Свесилним!“

Порекло зла – пад анђела

- Порекло ђавола и његових анђела треба тражити у њима самима, у њиховом слободном и драговољном отпадништву од Бога као вечне истине, светлости и добра.
- Свети Кирило Јерусалимски: „Први виновник греха и отац зала јесте ђаво“
- Свети Јован Златоусти: „Ђаво је из почетка био добар, вели свети Златоуст, али поставши немаран пао је у такву злобу, да после већ и није устао. А да је он био добар сведочи Христос: Ја видех сатану где спаде с неба као муња (Лк. 10, 18). Сравнићење са муњом показује и светлост пређашњег стања и брзину пада“

Порекло зла – пад анђела

- Узрок пада – гордост, завист
- Гордост је начело греха, душа греха и у овом свету и у свету анђелском
- Прецењујући своја богодана савршенства Сатана је хтео да се изједначи с Богом, али је гордошћу отпао од истине, од светлости, и потонуо у мрак, сурвао се у пакао.

Порекло зла – пад анђела

- Свети Григорије Богослов: „Први светлосац, вели свети Григорије Богослов, превазневши се високо, када је, одликован изузетном славом, узмаштао о царској почасту великога Бога, изгубио је своју светозарност, са срамом је спао овамо, и, зажелевши да буде бог, сав је постао тама... Али је пао не сам, него је повукао у пад многе“ [Carm. Theologic. 6.].
- Први светлосац, Деница (ὁ Ἑωσφόρος = Lucifer), постао је тама због своје охолости, и назван је тамом са њему потчињеним богоотпадничким силама које су удаљењем од добра постале творци зла (δημιουργοὶ τῆς κακίας).

Сатана

- Пре ропства појам сатан се преводи у колоквијалном смислу као непријатељ, противник, саплитач, клеветник (Пс 109: „Постави на њега грешника, и ђаво (=клеветник) нек стане с десна њега; када му се буде судило, нека изађе осуђен, и молитва његова да буде на грех.“, слично и у НЗ када Господ говори Петру „иди од мене Сотоно“)
- Од времена после ропства у Вавилону сатана није више само тужилац пред људским, него и пред Божијим судом.
- У тој улози се он први пут појављује у визији пророка Захарије (3, 1–2).
- Испред сатане стоји одређени члан *haśśâtân*, што јасно указује да се не ради о личном имену, него о називу службе – тужилац

„Духови злобе из поднебесја“

- Појам демон: Сам појам демон појављује се у LXX, где се многа негативна „бића“ из Старог Савеза означавају речју δαιμόν.
- Демон је у то доба најчешће значио некакво зло међубиће или посредно биће супротстављено добру и пожељном.
- Силе хаоса – рахав и Ливјатан – левијатан (неман, змија)
- Пустински демони – Азazel и Лилит
- Демони болести – решеф
- Веелзевул – помиње се у 2Цар – „господар мува“ (Баалзевуб божанство Акарона)

Развој старозаветне ангелологије и демонологије

- Развој старозаветне ангелологије и демонологије повезан је са постепеним развојем монотеизма (види лекцију Карактер старозаветног монотеизма)
- Чисти монотеизам потиснуо је веровање у разна духовна бића које је постојало у раном Израиљу – кључан период боравка у ропству и додир са парсизмом (персијским зороастризмом)
- Развој монотеизма условио је и постепено кристалисање представа о анђеоском свету и његовој хијерархији: када је установљена недодирљивост, једнота и трансцедентност Божијег бића, остала духовна бића постала су му или служитељи (ангели) или противници (демони)
- Ап. Павле: „Не боримо се против крви и тела, већ против духова злобе из поднебесја“